

KIRGIZ HALK KÜLTÜRÜNDE SAÇ VE SAÇLA İLGİLİ UYGULAMALAR, İNANIŞLAR

Hair and Hair Related Practices and Beliefs in Kyrgyz Folk Culture

İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU*

Öz

Dünya üzerinde genel itibariyle saç, özellikle de uzun saç, kadın ile özdeşleştirilmiş ve kadının bir süs unsuru olarak görülmüştür. Eski Türk toplumlarında ise kadınların ve erkeklerin saçlarının uzun olduğu tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır ve saç uzunluğunun güç ile eş değer görüldüğü, eski dönemlerde toplum hayatı içerisinde saça önem verildiği anlaşılmaktadır. Eski Türk toplumlarında saçın bir değer ifadesi taşımasının izlerini Türk toplumlarının inanç sisteminde aramak mümkündür. En eski Türk inanışlarından Şamanizm'e göre saç canlıdır ve içerisinde bir ruh taşımaktadır. Ayrıca Şamanizm'in uygulayıcıları olan Şamanlar da uzun saçlıdır ve inanışa göre uzun saç onlara güç vermektedir. Şamanizm'in yanı sıra en eski Türk inanışlarından olan, her şeyde bir ruh olduğu inanışına dayanan iye inanışında da özellikle kötü ruhların saç tasvirleri dikkat çekicidir. İnsanlara bela ve felaket getiren kötü ruhlar, genellikle uzun saçlı olarak tasvir edilirken insanların saçları aracılığıyla da insanlara bela ve kötülük getirdiğine inanılmaktadır. Türk toplumlarında çeşitli inanışlar neticesinde saçla ilgili gelişen inanışların izlerini bu çalışma Kırgız halk kültürü içerisinde takip etmiştir. Öncelikle Kırgız halk kültüründe saçın taşıdığı anlamlar üzerinde durulmuş ve kız çocuklarının yaşam dönemlerindeki önemine şekli itibariyle yer verilmiştir. Daha sonra Kırgız halk kültürü içerisinde saçla ilgili unsurlar maddi ve manevi halk kültürü unsurları şeklinde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Saç, örgü, Şamanizm, iye inanışı, halk kültürü.

ABSTRACT

In general, hair, especially long hair, has been identified with women and seen as an ornamental element in the world. In the old Turkish societies, it is understood from historical sources that women and men had long hair, and it is understood that hair length was seen as equivalent to strength, and hair was given importance in social life in ancient times. It is possible to look for the traces of the expression of hair in ancient Turkish societies in the belief system of Turkish societies. According to Shamanism, one of the oldest Turkish beliefs, hair is alive and carries a spirit. In addition, shamans, who are practitioners of shamanism, also have long hair, and it is

* Dr., Gazi Üniversitesi, Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER), Ankara/Türkiye. E-posta ilknuriscanoglu@gazi.edu.tr. ORCID: 0000-0002-2849-4992.

believed that long hair gives them strength. In addition to shamanism, the hair depictions of evil spirits are particularly striking in the belief of “iye,” which is based on the belief that there is a spirit in everything, which is one of the oldest Turkish beliefs. Evil spirits that bring trouble and disaster to people are generally depicted as long-haired, and it is believed that they bring trouble and evil to people through people’s hair. This study has followed the traces of the beliefs that have developed about hair as a result of various beliefs in Turkish societies within the Kyrgyz folk culture. First of all, the meanings of hair in Kyrgyz folk culture are emphasized and the importance of girls in their life periods is given in terms of shape. Then, the elements related to hair in the Kyrgyz folk culture were examined as material and intangible folk culture elements.

Keywords: Hair, braid, shamanism, belief of iye, folk culture.

Giriş

Türkçe Sözlük’te başın derisini kaplayan kıllar olarak tanımlanan saçın (URL-1), farklı pek çok kültürde toplum hayatı içerisinde farklı uygulamalarda ve inanışlarda farklı anlamlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Saçın toplum hayatı içerisinde kazandığı bu anlamlarda; renginin, uzunluğunun ya da kısalığının, örülü ya da açık olmasının etkili olduğu görülür. İslamiyet öncesi Türk tarihine bakıldığında hem kadınların hem de erkeklerin uzun saçlı oldukları ve saçlarının örgülü olduğu çeşitli tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır (Şahbaz, 2020: 1495–1501). Göktürklerde kadın ve erkeklerin saçları uzun ve örülüdür (Radloff, 1994: 271). Oğuz Türklerinin de diğer Türk boyları gibi, saçlarını kesmedikleri bilinmektedir (Sümer, 1972: 48). Eski Türk geleneği olarak mezar başlarına dikilen balballardaki insan figürlerinin de uzun saçlı olduğu görülür (Ögel, 2000: 277).

Eski Türklerde saç bir güç sembolüdür ve saç bir başarı ifadesi olarak algılanmaktadır (Şahbaz, 2020: 1492). Kara saç gençliğin, ak saç ise bilgeliliğin ve yaşlılığın simgesidir (Eberhard, 2000: 260). Saçın Eski Türklerde bir güç sembolü hâline gelmesi durumunun izlerini Eski Türk inancı olan Şamanizm’de bulmak mümkündür. Şamanizm’e göre saç canlı ve kudretlidir (İşankul ve Fedakâr, 2001: 65). Şamanizm’e göre uzun saçın büyüsel bir gücü vardır ve Şamanizm’in din adamları olan şamanlar bu sebeple saçlarını uzatmışlardır (Altınkaynak, 2008: 78). Şamanların saçlarını uzatmaları anaerkil dönemdeki kadın şamanlardan kaynaklanmaktadır. Eski dönemlerde şamanlık kadınlara mahsus olarak görülür ve bu sebeple de erkek şamanlar özel cübbeleri olmadığında kadın kıyafetleri ile ayin yaparlar ve bu sebeple de uzun saç bırakırlar (İnan, 2000: 89). Kadının saç anaerkil toplumlarda

kudretin, üretimin, bereketin ve koruyuculuğun yansımasıdır (Özatala, 2018: 1). Erkek şamanlar, kadın şamanların daha güçlü olduklarına inanmışlardır (İzgi, 2012: 33). Daha sonraları erkek şamanlar da saçlarını uzatmışlar veya kıyafetlerinin üzerine saç simgeleyen tüyler ve kurdeleler bağlamışlardır (Eliade, 1999: 46).

Eski Türklerde saçın canlı ve bir güç sembolü hâline gelmesi inanişinin izlerini iye inanişinde de görmek mümkündür. Her kültürün mitolojik ve dinî sisteminde şeytan, iblis, yaratık gibi çeşitli şekillerde adlandırılmış kötü özellikler gösteren zarar verici ruhlar vardır (Aydoğan, 2019: 353). Eski bir Türk inanişi olan iye inanişinde da iyi ve kötü ruhlar bulunmaktadır ve bu ruhların tasvirinde saçlarının şekilleri dikkat çekicidir. İnsana en yakın olduğu düşünülen ev iyelerinin uzun saçlı ve beyaz sakallı bir ihtiyar olduğuna inanılır (Bayat, 2007: 267). Kötü ruhların Altay Türklerinde en büyüğü olarak görülen Erlik-biy'in saçları da dağınık ve kıvrıktır (Yıldız, 2008: 85). Erlik'in yer altı dünyasında onun hizmetinde olan korkutucu ruhlar olarak tanımlanan "almışlar" da sarı saçlı kızlar olarak tasvir edilir (Aydoğan, 2019: 354). Hem Anadolu coğrafyasında hem de Türk Dünyası coğrafyasında yaygın olarak bilinen bir başka kötü ruh olarak kabul edilen ve bebekler ile kadınlara musallat olan Albastı isimli kötü dişi ruhun tasvirinde de uzun ve sarı saç dikkat çekicidir. Genellikle görenlerin onu saçını tararken gördükleri söylenir (Turmidov, 1999: 262).

En eski Türk inanişlerinden olan iye inanişine göre kötü ruhlar insanlara hastalık ve felaket getirmektedir ve özellikle de felaket ve kötülükleri insanlara, insanların saçları aracılığıyla getirebileceğine inanılmaktadır. Bu inanişin izlerini günümüzde Kırgızlarda görmek mümkündür. Kırgızlara göre örülen saçta kötü güçler etki edemez ve bu sebeple özellikle kadınların saçlarının örüldüğüne dair bir inaniş vardır (URL-2). İye inanişinde kötü ruhların tasvirinde saçta yer verilmesi durumu toplum hayatında insanın saçta yüklediği güç anlamından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki kötü ruh güçlüdür ama sahip olduğu uzun, kıvrık, sarı saçıyla daha da güçlüdür inanişi anlaşılmalıdır. Şamanizm ve iye inanişi ile Türk kültüründe saçın insan hayatında farklı bir yerde olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada da Şamanizm ve iye inanişlerinin etkisiyle şekillendiği düşünülen Kırgız halk kültürü içerisindeki saçta yönelik tutumlar ve saçla ilgili çeşitli halk uygulamaları ve inanişleri üzerinde durulmuş, ayrıca saçta bağlı olarak gelişmiş çeşitli maddi halk kültürü unsurları da şekilleri ve kullanım amaçları doğrultusunda açıklanmıştır.

Anadolu’da ve Türk Dünyasında Saça Yönelik Algı ve Tutumlar

En eski inanışların etkisiyle günümüzde Anadolu’da ve Türk Dünyasında saçı örme, saçı kesme ve saçı açma gibi uygulamalarda yapılan örme, kesme, açma eylemlerine toplum hayatında farklı anlamlar yüklendiği görülmektedir. Azerbaycan’da, Türkmenistan’da, Özbekistan’da, Kırgız ve Kazaklarda, Uygurlarda saç ile ilgili benzer uygulama, ritüel ve inanışlar ile karşılaşılmaktadır. Saç ile ilgili ortak inanışların temeli Şamanizm’dir. Türk Dünyasında saç etrafında saç kültü oluşmuştur. Saçı örmek, saçı kesmek, saçı açmak gibi uygulamalar beraberinde bazı ritüelleri ve inanışları getirmiştir. Türk Dünyasında insanın doğumundan ölümüne kadar saç ile ilgili uygulamalara farklı anlamlar yüklediği görülür. Bebeğin doğumundan önce anne karnında iken başlayan ve doğumuyla devam eden, evlilikle ilgili ritüellerde de yer alan ve hayatın sonu “ölüm” ile biten farklı uygulamalarda saçın farklı anlamlara geldiği görülür. Özbekistan’da hamile kadının saçını kestirmemesi gerektiğine inanılır. Eğer hamile kadın saçını kestirse karnındaki çocuğun ömrünün kısa olacağına inanılır (Jurayev ve Resulova, 2013: 223). Bir kimsenin ruhunun ya da gücünün saç ile temsil edilmesi inancına Yunan mitolojisinde de rastlanılır. Buna göre kişinin saçı kesildiğinde kişinin öleceğine inanılır (Öztürk, 2008: 9). Halk arasındaki bu inanışta saç, ömür ile eş görülmüştür. Aynı inanışla bugün Anadolu’da da karşılaşılmaktadır. Uygurlarda “Niyaz saç” adı verilen uygulamada ise sık hastalanan çocukları ölümden ve nazardan korumak için başının sağ tarafında bir bölük saç, elma kadar yerde bırakılır ve çocuk yedi yaşında sünnet oluncaya kadar bu uzatılmış, örülü saç ile dolaşır (Tanrıdağlı, 2000: 51). Böylece uzun ve örülü saçın çocuğa güç vereceğine inanılmaktadır.

Evlilikle ilgili ritüellerde saçla ilgili uygulama olarak Uygurlar arasında düğünden birkaç gün sonra yapılan “Saç Düğünü Töreni” dikkat çekicidir. Bu törenden sonra kadın saçını iki örgü şeklinde örmeye başlar. Ayrıca toplum hayatı içerisinde bir statü belirtisi olarak Uygur hanımlarının saç örgülerine bakılarak hanımların evli, çocuk sahibi, dul, boşanmış, torun sahibi olduklarını da anlamak mümkündür (Tanrıdağlı, 2000: 48). Ölümle ilgili saça bağlı oluşmuş inanışlarda ise saçın yas ve matemi ifade ettiği görülür. Özbekistan’da “Saçın kesilsin.” şeklindeki beddua eşin ölsün anlamına gelmektedir ki Özbek kültüründe saçın yayılması veya kesilmesi matem sembolü olarak görülmektedir. Saçın kesilmesi eşlerin ayrılması olarak yorumlanmaktadır (Jurayev ve Resulova, 2013: 223). Matem belirtisi olarak saç kesme uygulaması ile Köktürk yazıtlarında da karşılaşılır. Yas belirtisi olarak “... Bunca millet saçını, kulağını... kesti.” geçmektedir (Ergin, 2001: 55). Çinliler ara-

sında da bir insana verilebilecek eskiden en büyük cezanın saçını dibinden kesmek olduğu seyyahların anlatılarında nakledilmiştir (Yüksel, 2018: 88).

Geçiş dönemi ritüellerinde yer alan saçın ayrıca halk arasında büyü gibi inanışlarda kullanılan sihirli bir nesne olarak kabul edildiği de görülür. Şöyle ki halk arasında ölü toprağı, kaşık, saç, tırnak, pabuç eskisi, elbise parçası sihirli maddelerdir ki bunlara sahip olmakla bu maddelerin sahiplerine maliyet temin edilir. Yani, bir kişiye ait sayılan nesnelere birine sahip olunduğunda o kişiye de sahip olunabilir (Yörükkan, 2014: 42). Bu inanışa göre de saçın insanlar arasında sihirsel güce sahip olduğu inanışının varlığı anlaşılmaktadır. Saç kesilse bile saç sahibi ile bağına koparamamıştır. Bu durumun saçın canlı olarak kabul edildiği inanıştan kaynaklandığı açıktır. Ayrıca Azerbaycan'da saç etrafında gelişen bir başka inanışa göre de kesilen saçı yakmak kişinin başına bir felaket getirebilmektedir (Şahbaz, 2020: 1499). Saçla ilgili Türklerin geleneksel dünya görüşü mitolojik bir anatomiye gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda saç bir büyü nesnesi olarak algılanabileceği gibi hayat canlılığı ve kudret sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır (Yolcu, 2018: 42).

Kırgız Halk Kültüründe Saç

Kırgız kültüründe saçın Kırgız kadını ile eş görüldüğünü söylemek mümkündür. Halk arasındaki “Ayaldın körkü çaçında” [Kadının güzelliği saçında] şeklindeki söz, saçın kadında bir güzellik unsuru olduğunu ve saç deyince akla kadının geldiğini göstermektedir. Kırgızlar arasında kadının saçının gür ve uzun olması bir güzellik ifadesidir. Manas Destanının Sayakbay Karalayev varyantında Kanıkey tasvir edilirken onun üstün özellikleri arasında uzun saçından da bahsedilir:

On eki kızdın kencesi	On iki kızın küçüğü
Kudaydın süygön bendesi,	Hüda'nın sevdiği kulu,
Kara surdun sulusu	Esmerin güzeli
Musulmandın nurduusu	Müslüman'ın nurlusu
Uzun çaçtın ıktuusu	Uzun saçın ustası
Urgaaçının mıktısı	Dişinin en iyisi
Keng köynöktün ¹ tazası,	“Keng Köynök”ün genci,
Urgaaçının paşası	Dişinin padişahı.

(Cumaşova, 2015: 93).

¹ Geleneksel bir kadın kıyafeti.

Uzun saçlı olmak bir değer ifadesi olarak görülmektedir. Manas Destanında Akılay tasvir edilirken yine onun gür ve uzun saçlarından bir güzellik ibaresi olarak bahsedilmektedir:

On altı carım çaşı bar On altı buçuk yaşı var
Oloᅇdoy kara çaçı bar Gür ve uzun saçı var.

(Cançarbekova, 2022: 128).

Kırgız halk kültüründe saçın kalın telli ya da ince telli olmasına göre halk arasında at yelesi gibi sert ve kalın saçta sahip kızların ketum ve cesur olacıklarına; saçları yumuşak ve ince telli olan kızların ise merhametli ve duygusal olacıklarına dair bir inanış bulunmaktadır. Kızların saçlarının gür çıkması için aileler de kızların yeni doğan saçını kazıyıp saçı kazınmış başına ekmek koyar ki ekmek burada bereket semboldür. Böylece aileler kızlarının da saçlarının gür çıkacağına inanmaktadır (Dıykanbay, 2021: 200).

Kırgızlar arasında saçın güzelliğini, özelliğini açıklayan pek çok ifade vardır. “kunduzday çaç” ifadesindeki “kunduzday” [kunduz gibi] ifadesi dikkat çekici ve saçta yüklenen bir güzellik ifadesidir. Suda yaşayan bir canlı olarak kunduzun derisi oldukça parlaktır. Kırgız kızlarının saçları da onun gibi parlak ve değerli görüldüğünden ona benzetilir. Kunduz gibi parlak, uzun saçlı kızlar ve gelinler de halk arasında değerli görülürler (URL-2).

Kırgız halk kültüründe saç, manevi ve maddi halk kültürü unsurları arasında görmek mümkündür. Özellikle geçiş dönemi ritüellerinde saçla ilgili uygulamalarla karşılaşılır. Yeni doğan bebek ve çocukla ilgili ritüellerden olan “Balanın Çaçın Aluu” [Bebeğin Saçını Kesme], “Balaga Çaç Koyuu” [Çocukta Saç Bırakma], “Balanı, Enesinin Çaçı Menen Okşotuu” [Çocuğun Annesinin Saçı İle Midesini Bulandırma] ve “Çaç Ördürüü” [Saç Ördürme] saçın rol aldığı halk uygulamalarındandır. “Balanın Çaçın Aluu” [Bebeğin Saçını Kesme] uygulaması bebeğin ilk saçını ile ilgili bir uygulamadır. Kırgız kültüründe yeni doğmuş bebeğin saçına “karın saç” denilir ve bu saç bebek altı-yedi aylık oluncaya ya da bir yaşına gelinceye kadar kesilmez. Bebek kırk günlük iken bu saçı kesenler de mevcuttur. Bebeğin ilk saçını yakın akrabalar, bebeğin teyzesi ya da ileri gelen yaşça büyük bir kişi dualar ederek alır. Saçı alan kişi bebeğe koyun, tay verir. Bebeğin anne babası da bebeğin ilk saçını kesen kişiye hediyeler verir (Karatayev ve Eraliyev, 2005: 58). “Balaga Çaç Koyuu” [Çocukta Saç Bırakma] uygulamasında da çocuğu beklenen zamandan daha erken yürüyen anne ve babalar, çocuklarına nazar değmesin diye özellikle de erkek çocukları kız çocuğuna benzer olsun diye erkek çocuklarının başının bir yerinde saç bırakırlar. Çocuk 7-8 yaşına gelin-

ceye hatta ondan daha uzunca bir süre bu saç alınmaz. Başta bırakılan bu saç, başın koyulduğu kısma göre isimler alır: “Kökül”, çocuğun alınına bırakılan saçtır. “Töböçaç”, çocuğun tepesine bırakılan saçtır. “Saamay”, çocuğun şakak kısmına bırakılan saçtır. “Celke”, çocuğun ense kısmına bırakılan saçtır. “Sekelek”, başın arka iki tarafına bırakılan saçtır.

Belirlenen yaşa gelen çocuktan da bırakılan saç, kurban kesilip halkla birlikte alınır (Karatayev ve Eraliyev, 2005: 57). Bu uygulamada saçın çocuğa bir güç vererek onu nazardan koruyacağı düşüncesi hâkimdir. Özellikle bu uygulamada erkek çocuğun kız çocuğuna benzetilmesi akla Şamanizm inanışındaki kadın şamanların erkek şamanlardan uzun saçları ile daha güçlü olduğu inanışını da getirmektedir. “Balanı Enesinin Çaçı Menen Okşutuu” [Çocuğun Annesinin Saçı İle Midesini Bulandırma] uygulamasında ise yeni doğmuş bebeğe annesinin saçından bir parça yutturularak bebeğin midesinin bulanıp içindekileri çıkarması ve sonrasında bebeğin sarı yağ ile oozandırılması uygulamasıdır. “Oozantuu” geleneği çocuğun bahtlı, uzun ömürlü olması için yapılan bir tür bereket merasimidir ve önceden hazırlanıp saklanan sarı yağ bu merasim sırasında bebeğin ağızına verilir ve bu sırada da bebeğe dualar edilir (Çeribaş, 2016: 199). “Oozantuu” geleneğinin hemen öncesinde annenin saçını ile yapılan bu uygulamada da amaç yeni doğan bebeğin midesinin annesinin saçını ile temizlenmesini sağlamaktır (URL-2). “Çaç Ördürüü” [Saç Ördürme] uygulaması da kız çocukları ile ilgili bir uygulamadır. Kırgız kültüründe saçın özellikle kız çocuklarının yaş dönemlerini gösteren bir simge olduğu görülür. Saçın örülüş sayısı da kız çocuklarının yaşlarına göre değişiklik göstermektedir. Saç, kız çocuğunun güzelliği ve övüncüdür. Bu sebeple kız çocuğunun saçının ilk kez örülmesi de beraberinde bir saç örme törenini getirir. Bu törene sadece kadınlar katılır ve kız çocuğu 4 -5 yaşına geldiğinde kızın büyük annesi, teyzesi veya köydeki değerli bir baybiçe kızın saçını su ile ıslatıp örer. Çocuğun saçını ören kadına da gelenek gereği başörtüsü, gömlek gibi hediyeler verilir (Muratov, 2015: 47). Bu ilk örgü töreninde kızın saçını kırk örgü olur ve kızın saflığı, temizliği kaybolmasın diye dualar edilir (Dıykanbay, 2021: 201). Kız çocuğu için önemli ikinci bir saç örme töreni ise evlilikle ilgili bir ritüel olan “Koş Örum” [Saçı Çift Öreme] uygulamasıdır. Bu uygulamada koca evine gidecek olan kızın kırk örgü saçını yengeleri çözer ve kızın saçını koş örüm yani iki örgü şeklinde örerler (Dıykanbay, 2021: 202). İki örgü burada artık evli kadını sembolize etmektedir.

Ölümlerle ilgili uygulamalarda ise saçın Türk kültüründeki taşıdığı anlamlara benzer olarak genel itibarıyla bir matem anlamı taşıdığı görülür. Saça matem anlamı yüklenen uygulamalardan olan “Çaç Cayuu” [Saçı Yayma/

Açık Bırakma] uygulamasında eşi ölen kadın saçını örmez, açık bırakır. Eşinin ölümünden bir yıl sonra ölü aşını verdikten sonra kadın saçlarını yine bağlar ya da tek örgü şeklinde bağlar (Muratov, 2015: 47). Hayatını kaybeden kadının saçına yönelik bir başka uygulama ise cenaze yıkanırken yerine getirilen bir uygulamadır. Kadın öldüğünde kadının yıkanması sırasında kadının saç örgüleri çözülür ve tam ikiye ayrılarak kadının iki koltuğunun altından saçlar geçirilir. Kadın bu şekilde kefenlenir. Kırgız halk kültüründe kadın öldüğünde saçları koltuklarına kadar gelmezse günah sayılacağı inancı vardır ve bu inanış bugün de hâlâ devam etmektedir (Dıykanbay, 2021: 204).

Geçiş dönemlerinde karşılaşılan uygulamaların yanı sıra Kırgız halkı arasında saç kesme ya da saç açık bırakma ile ilgili de bazı inanışlar mevcuttur. Türk kültüründe ölüm ve benzeri büyük felaketler karşısında duyulan acı ve üzüntüyü ifade eden ağlamak, gülüp eğlenmekten kaçınmak, siyahlara bürünmek, elbise yırtmak, dövünmek ve saçını kesmek matem belirtileridir (İzgi, 2012: 90). Kırgızlarda da saçın kesilmesi Türk kültüründeki matem anlamından kaynaklı olarak pek sevilmez. Çünkü saç kesilince rızkın, ömrün ve bahtın da kesileceğine inanılır (Dıykanbay, 2021: 204). “Çaç Kırkuu” [Saç Kesme] toplum hayatında kabul edilemez bir davranış olarak görülmektedir ve “Saçını kesme, rızkını kesersin!” diye de bir inanış halk arasında devam ettirilmektedir (URL-2). Saç açık bırakmak da Kırgız halkı arasında pek sevilmez özellikle günümüzde ileri yaştaki Kırgız hanımları, saçını açık bırakan genç kızlara “Kötülüğü çağırarsınız, saçınızı toplayın!” şeklinde büyüklerinden duyup öğrendikleri inanışları söylemektedirler (URL-2).

Kırgız kadınının süs amaçlı kullandığı geleneksel saç aksesuarları da Kırgız halk kültürünün önemli unsurlarındandır. Saç aksesuarlarındaki çeşitlilik aslında Kırgız halk kültüründe saçta verilen önemin bir işaretidir. Maddi halk kültürü unsurları içerisinde sayılabilecek “çaçuçtuk, çaçpak, çaç kap, çolpu” bazı saç aksesuarlarındandır. Çaçuçtuk, törensel bir aksesuardır. Kız çocuğunun “saç örme töreninde” ailenin ileri gelenleri tarafından kırk örgü şeklinde örülen saçlarının uçlarına beyaz ipler bağlanır. Bu iplere “çaçuçtuk” denmektedir. Bu ipler saflığın ve temizliğin sembolüdür (Dıykanbay, 2021: 201). Beyaz ipten yapıldığı gibi beyaz kumaş parçalarından da yapılabilen “çaçuçtuk” kızın geleceği için ifade edilen iyi dileklerin birer sembolüdür. Çaçuçtuğun ucuna mercan, boncuk, gümüş de takılabilir (URL-3). Bir diğer saç aksesuarı olan “çaçpak” ise kadının iki saç örgüsüne bağladığı törensel bir aksesuardır ve üzerindeki nakışları ile yöresel özellikler gösterir (URL-3). “Çaç kap” ise doğum yaşındaki evli kadınların kullandığı bir saç aksesuarıdır ve evli kadının iki örgülü saç bu saç kabına koyulur. Halk

arasında doğum yapan kadına albastının ve başka kötü ruhların saçları aracılığıyla musallat olacağına ve doğum yapmış kadını hasta edeceklerine inanılır. “Çaç kap”, halk arasında bir süs eşyası olmasının yanı sıra kadını kötü ruhlardan koruyan bir çeşit saç aksesuarı olarak da görülmektedir (Klavdiya ve Köçkönöv, 2004: 45). “Çolpu” isimli bir diğer saç aksesuarı da gelinlerin örgülü saçlarının uçlarına bağladıkları kürek şeklindeki ve gümüş yuvarlaklardan ve değerli taşlardan oluşan, üst kısmındaki ipek ipele saçla bağlanan bir kadın saç süs eşyasıdır (URL-3).

Sonuç

Sonuç olarak Anadolu’da ve Türk Dünyasında halk arasında Eski Türk inanışlarından biri olan Şamanizm’deki saçla ilgili inanışlar neticesinde olduğu düşünülen saç etrafında inanışlar gelişmiş, bunun sonucu olarak insan hayatının önemli merhaleleri olan doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemlerinde saç önemli bir yere sahip olmuş ve önemli günlerin kutsanmasında rol almıştır. Kırgız halk kültürü içerisinde saç; estetik açıdan Kırgız kadınının bir güzellik unsuru olarak görülmüş, saçla ilgili pek çok süs eşyası toplum hayatında yerini almış ve uzunluğu ve çokluğu ile bolluk ve bereket ifadesi hâline gelmiştir. Ayrıca özellikle kız çocuklarının süsü olarak görülen saç, örülü ya da açık olması itibarıyla de, örgü sayısı da kız çocuklarının çocukluk, gençlik gibi dönemlerinin ve bekâr, evli kadın olma, doğurganlık gibi hâllerinin de toplum ve aile hayatı içerisinde simgesel bir ifadesi olmuştur. Örülü saçın kötülükleri üstüne çekemeyeceği düşüncesiyle birlikte türlü felaket ve belanın da kötü ruhlar aracılığıyla saç yoluyla geleceği inanışıyla da saçı açmak, saçı dağınık şekilde dolaşmak halk arasında pek de hoş karşılanmamıştır. Saçın canlı olduğu inanışıyla da saçı kestirmek ömür ile denk görülmüş ve saç kestirme neticesinde çeşitli bela ve felaketin geleceği inanışı da halk inanışında yerini almıştır. Kısacası Kırgız halk kültüründe saç, özellikle kadınlar ve çocuklarla ilgili çeşitli uygulamalarda ve inanışlarda yer almış, Kırgız kültürü; Şamanizm ve iye inanışlarının devamı olması neticesinde saçta, kadınları ve çocukları koruyuculuğu noktasında görev yüklemiş ve böylece saç, Kırgız halkı arasında uygulamalarda ve inanışlarda varlığını devam ettirmiştir.

Kaynakça

Altınkaynak, Erdoğan (2008). “Ukrayna’daki Kıpçak Balballarında Eşya ve Motifler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1(3): 72-82.

- Antipina, Klavdiya ve Köçkönov, Aydarbek (2004). *Kırgızdın Eldik Kiyimderi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aydoğan, Tuğba (2019). “Türk Halk Kültüründe Kötücül Varlık Olarak Sarıkız”. *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Çanakkale: TOKÜAD Yayınları, 350-358.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Cançarbekova, Sabira (2022). *Kırgız Folklorundaki Somatizmler, Stilitikalık Funktionaldik Özgöçölüktörü*. Dissertatsiya. Bişkek: İ. Arabev Atındağı Kırgız Mamlekettik Üniversitesi K. Karaseyeva Atındağı Bişkek Mamlekettik Üniversitesi.
- Cumaşaova, Nazira (2015). *Manas Eposundagı Salttik Syucettik Motivderin Münözdüü Özgöçölüktörü (Manasçı Çokmorovdun Varyiantı Boyunça)*. Dissertatsiya. K. Tınıstanov Atondağı Isıkköl Mamlekettik Üniversitesi.
- Çeribaş, Mehmet (2016). “Kırgızlarda Efsun (Büyü) Temelli Dualar, İnançlar ve Uygulamalar”. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(7): 180-206.
- Dıykanbay, Mayramgül (2021). “Kırgız Kadınlarında Saç, Başlık ve Statü”. *Milli Folklor*, 132: 198-207.
- Eberhard, Wolfram (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm Çev. İsmet Birkan*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (2001). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İşankul, Cabbar ve Fedakâr, Selami (2001). “Alpamış ve Dede Korkut Kitabı’ndaki Mitolojik Motifler”. *Milli Folklor*, 52: 60-67.
- İzgi, Mustafa Cumhur (2012). “Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış”. *Lokman Hekim Journal*, 2(1): 31-38.
- Jurayev Mamamtkul ve Resulova, Zebinisa (2013). “Saçın Büyü Yapma Özelliği ve Özbek Halk Masallarında Ele Alınması”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII(1): 223-230.
- Karataev, Olcobay ve Eraliev Salaydin (2005). *Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük*. Bişkek: Baytik.
- Muratov, Abdikerim (2015). *Baldarga Bağıştalğan Eldik Salttar Cana Toytor*. Bişkek.

- Ögel, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş, C.5*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özatıla, Mola Nuran (2018). *Anadolu'da Kadın Saçının Simgesel Değeri ve Sanatta Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Nermin (2008). "Antropolojik ve Sosyolojik Açından Saçlar ve İnançlar". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25: 7-28.
- Radloff, Wilhelm (1994). *Sibiryadan II*. Çev. Ahmet Temir. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sümer, Faruk (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri -Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Şahbaz, Mehibe (2020). "İslamiyet Öncesi Türklerde Saç Kültürü". *Tarih Okulu Dergisi*, XLXI: 1490-1507.
- Tanrıdağlı, Gülzade (2000). "Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14: 47-53.
- Turmidov, Şamirza (1999). "Türk Dünyasında Albastı". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3: 261-267.
- URL-1: Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 02.11.2022).
- URL-2: <https://sputnik.kg/20170915/chach-tuuraluu-kolumnistika-1035216254.html>. (Erişim: 02.11.2022).
- URL-3: <https://sputnik.kg/20170307/zer-buyumdarinyin-maanisi-1032095053.html>. (Erişim: 02.11.2022).
- URL-4: <https://kghistory.akipress.org/> (Erişim: 04.11.2022).
- Yıldız, Naciye (2008). "Sibiryalı Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 84-93.
- Yolcu, Mehmet Ali (2018). "Türk Folklorunda Saçların Saklanması Yönelik Uygulamalar Üzerine". *International Symposium on New Trends in Social Sciences 5* (Estonia-Tallin, 6-7 July 2018). Podgorica: Institut za Geografiju Print, 39-44.
- Yörük, Yusuf Ziya (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yüksel, Hasan (2018). "Tarihi Kayıtlarla Doğuda Toplumsal ve Dinsel Bir Ritüel Olarak Tıraş". *Milli Folklor*, 119: 86-99.

Ek-1: Fotoğraflar

Fotoğraf 1-2. Çaçuçtuk, Çolpu (URL-3).

Fotoğraf 3-4. Çaçpak, Balaga Çaç Koyuu [Çocukta Saç Bırakma Geleneği] (URL-3, URL-4).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.